

УДК: 81.255

Зарипова М.Э.

КР ТИМ К. Дикамбаев ат.
Дипломатиялык академиясы

ИШ КАГАЗДАРЫН ОРУС ТИЛИНЕН КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУДАГЫ АЙРЫМ АСПЕКТИЛЕР

Бул макалада котормонун принциптери каралып, алардын бүгүнкү кыргыз котормосундагы колдонулушу талдоого алынып, кызматтык каттардагы айрым мисалдар келтирилди.

Ачкыч сөздөр: котормо, котормонун негизги принциптери, котормонун түрлөрү, тилмеч, жазуу котормо, терминдер, кесиптик лексика.

В этой статье рассматриваются основные принципы перевода, проанализированы современные методы перевода на кыргызский язык на примере отдельных служебных писем.

Ключевые слова: перевод, основные принципы перевода, виды переводов, переводчик, письменный перевод, термины, профессиональная лексика.

This article considers the main principles of translation, analyses modern methods of translation into Kyrgyz language on examples of some business letters.

Key words: translation, main principles of translation, types of translation, translator, written translation, professional vocabulary.

Котормо адамдын ишмердүүлүгүнүн байыркы түрлөрүнүн бири болуп эсептелет. Адамзаттын тарыхында тилдери бири-бириникине окшобогон адамдардын топтору түзүлгөндөн баштап, ар тилдүү коомдордун байланышына жол ачкан тилмечтер пайда болгон. Жазманын пайда болуусу менен оозеки тилмечтердин катарын жазма котормочулар да толукташкан. Котормо жаралган күнүнөн тарта маанилүү социалдык функцияны аткарып келе жатат – улуттар арасындагы байланышууну тил аркылуу түзүү жана аны андан ары өнүктүрүү. Албетте, жазма котормочулук улуттардын, элдердин ортосундагы саясий, экономикалык, маданий, адабий, диний ж.б. өз ара алакаларды түзүүгө кенен жол ачып, эл аралык байланыштарга абдан чоң мүмкүнчүлүктөрдү түзүп берген. Кийинчерээк, орто кылымдарда, котормо теориясы негизделип, котормочуга болгон талаптар коюла баштаган. Француз гуманисти, акын жана котормочу Этьенн Доле (1509-1546-ж.) котормочу беш негизги принциптерди тутушу керек деген. Алар:

1. Которулуп жаткан тексттин мазмунун толук түшүнүп, автордун оюн жакшы түшүнүүсү керек;

2. Бир тилден экинчи тилге которуп жаткан учурда эки тилди бирдей мыкты билүү зарыл;

3. Сөзмө-сөз которуудан оолак болуу керек, себеби мындай котормо түп нусканын кооздугун жана кайталангыс көрүнүштөрүн чагылдырбайт;

4. Кептин жалпы колдонгон формаларын колдонуу сунушталат;

5. Сөздөрдү туура тандап жана туура орундарга жайгаштыруу аркылуу түп нусканын «тоналдуулугун» сактоо абзел [1: 1].

Ал эми 1790-жылы англис котормочусу А.Тайтлердин «Котормонун принциптери» китебинде котормого коюлган негизги талаптар төмөнкүлөр болгон:

1. Котормо толугу менен түп нусканын идеяларын чагылдырышы керек;

2. Котормонун стили жана баяндалыш жолдору толугу менен түп нускага шайкеш болууга тийиш;

3. Котормо түп нускадай эле оңой окулуш керек [1:2].

Азыркы учурда котормонун абдан көп түрлөрү бар:

1. Абзацтык-фразалык которуу – айрым сүйлөм же абзацтардын иреттүү түрдө которулушу;

2. Автордун котормосу – автор өзүнүн чыгармасын өзү которгон учур;

3. Адаптацияланган котормо – түп нусканын мазмунундагы маалымат, мындай билимге ээ эмес Рецеттерлерге жеткиликтүү болушу үчүн түп нусканын структурасын жана

мазмунун жөнөкөйлөтүү дегенди түшүндүрөт (балдар үчүн көркөм чыгармалар, тил билүү деңгээлине жараша айрым тексттер жөнөкөйлөтүлөт: тил, адабият боюнча окуу китептерде көп колдонулат).

4. Адекваттуу котормо – түп нуска менен бирдей дегенди түшүндүрөт. Мындайча айтканда, «туура» котормо.

5. Негизги нускасына туура келүүчү котормо – түп нускасы менен которулушу бирдей юридикалык күчкө ээ болгон расмий документтин котормосу (мыйзамдардын, эл аралык келишимдердин ж.б.у.с. расмий тексттердин которулуштары).

6. Эркин котормо – түп нуканын негизги маалыматын берүү менен айрым бир өзгөртүүлөрдү, кошумча-алымчаларды кошуу;

7. Диахроникалык котормо –өтүп кеткен доордо колдонулган көөнөргөн тарыхый тилди азыркы тилге которуу. Мындан башка да которуунун көптөгөн түрлөрүн келтирсек болот[1:5].

Аталган түрлөрүнөн тышкары, которуунун 2 аткарылыш жолдору бар: биринчиси, адам тарабынан жасалган котормо, экинчиси, техникалык жол менен, б.а., компьютердик котормо.

Котормолук ишти жеңилдетүү үчүн интернет булактарындагы котормо кызматынын болуусу – бул учурдун талабы. Албетте, заманга жараша убакытты үнөмдөө максатында көбү ушул котормочуларга кайрылары шексиз. Бирок биз жогоруда келтирип кеткен принциптер адам жасаган котормолордо гана сакталат деген ойдобуз. Ооба, мындай интернет котормо кызматы тексттен айрып алынган жеке бир сөздүн маанисин которууга оңой шарттарды түзөт, атүгүл, бүтүндөй бир текстти деле которуп берери шексиз. А бирок ошондой котормолордун сапаты кандай болот деген суроо туулат. Анткени техника эмоцияларды, тоналдуулукту, тексттин ички кошумча маанисин ж.б. текстти жандуу кылган билинер-билинбес жактарын толук чагылдыра албасы белгилүү.

Бүгүнкү күндө кыргыз тилин өнүктүрүүдө котормочулук иш абдан зор мааниге ээ болуп турат. Себеби учурда СССРдин таасири астында расмий тилди мыкты өздөштүрүп, өз тилин унуткарып койгон муун өзүнөн кийинки муунга турмуштук сүйлөшүү деңгээлдеги кыргыз тилди «мурас» кылып калтырууда. Ал эми мамлекеттин эгемендүүлүгүнүн бир белгиси болгон улуттун тили өнүгүшү үчүн эл аралык деңгээлдеги макалалар, билдирүүлөр ж.б. документтер мамлекеттик тилде, тиешелүү сапатта аткарылышы эң негизги талаптардын бири. Ошондуктан учурда расмий тилде калыптанып калган синтаксистик конструкцияларды, терминдерди, кесиптик лексиканын айрым түшүнүктөрүн которуу иштери жүрүүдө. Мисалы, эл аралык кат алышууда кеңири тараган НОТА иш кагазында сылык (комплимент) сүйлөм башында да, аягында да колдонулат. Расмий тилде жазылган нотанын үлгүсүн кыргыз тилинде жазылган нотанын үлгүсү менен салыштырсак: «Министерство Иностранных Дел Кыргызской Республики имеет честь выразить Вам свое уважение и сообщает следующее...». «Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлиги өз урматын билдирүү менен, төмөнкүлөрдү маалымдайт». Бул жерде «имеет честь» деген сөз айкашы которулбайт, себеби кыргыз тилинде андай тилдик эквивалент жок.

Демек, түп нуканы которууда андагы сөздөрдүн көпчүлүгүнө мааниси жактан жакын сөздөрдү табууга болот, бирок ошол эле учурда айрым бир тилдик өзгөчөлүктөрдү камтыган сөз же сөз айкаштары которулбай калышы тексттин жалпы мазмунуна таасирин тийгизбейт. Дагы бир мисал, расмий тилде татаал багыныңкы байланыштагы айрым сүйлөмдөрдүн синтаксистик түзүлүшүн сактап которуу мүмкүн болбогон учурлар да кездешет: «Личное письмо, которое было отправлено министром, содержало много интересных фактов из политической жизни страны». Ушул үзүндү кыргыз тилинде: «Министр жөнөткөн жеке кат өлкөнүн саясий турмушу жөнүндө кызыктуу фактыларды камтыган». Мында «который» деген байламтанын өзү которулбай, этиш атоочтук формада

берилип калат. Ушундай эле дагы бир мисалды карасак: «Когда переговоры успешно завершились, начались работы по подготовке документов по данному вопросу». Кыргызча котормосу: «Сүйлөшүүлөр ийгиликтүү аяктаган соң, ушул маселе боюнча документтерди даярдоо иштери башталды». «Когда» байламтасы мааниси боюнча “бүткөндөн кийин” дегенди түшүндүрүп турат, ошондой эле –ында мүчөсү болуп которулат, мисалы, «Когда мы пришли, концерт уже закончился» - «Биз келгенде, концерт бүтүп калыптыр». «Уже» тактоочу такыр эле которулбагандай, бирок –ыптыр мүчөсү кайсы бир деңгээлде анын маанисин берип тургандай. Мына ушу сыяктуу көптөгөн учурларды мисал катары келтирүүгө болот.

Мындан тышкары, өз алдынча которууда кыйынчылыктарды туудурган нерсе бул айрым кесиптерге гана тиешелүү болгон иш кагаздардын жана терминдердин аталыштары, мисалы, явочный лист, ведомость, расчетный счет, фактическая учебная нагрузка ж.б.у.с. аталыштарды айтсак болот. КР Президентине караштуу мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясынын терминкому тарабынан ар бир тармакка тиешелүү иш кагаздардын аталыштары иретке келтирилип, бир типтүү которулуп, жалпыбызга жайылтылса, учурдун талабына дал келмек. Чаржайыт которулуп жаткандыгына бир мисал, кээ бир жерлерде «Рецензия», кээ бир жерлерде «Сын пикир», кээ бир жерде «Расписание» - «Жүгүртмө», айрым жерлерде «Ырааттама» деп жүрөт ж.б.у.с. мисалдар көп кездешет.

Дагы бир орчундуу маселе, бул СССР учурунда калыптанган билим берүү тутумунда, айрыкча, жогорку окуу жайларда сабактардын баары расмий тилде окутулгандыктан, айылдан кыргыз тилинде суудай сүйлөп келген балдарыбыз беш жылдын ичинде кесиби боюнча кыргыз тилинде бир да сөз билбеген адистерге айланып калышат. ЖОЖго киргенде документтерди ырастоодон баштап, арыз, түшүнүк кат, тил кат ж.б. иш кагаздарынын баарын жалаң расмий тилде жазып жүрүп, расмий тилдеги иш кагаздарынын синтаксистик конструкцияларын жадыбалдай жаттап алышат. Ал эми ошол эле конструкцияларды, фразаларды өз тилинде түзө алышпайт. Ушунун натыйжасында, документтер, иш кагаздары, ар кандай укуктук-ченемдик актылар, китептер, макалалар ж.б. расмий тилде жазылып, андан соң мамлекеттик тилге которулууда. Ал эми котормо иштеринде жогоруда белгиленген принциптерди бузбаш үчүн котормонун ченемдери деп аталган которулган тексттин сапатына коюлган талаптардын жыйындысы аткарылууга тийиш. Аларды аткаруу үчүн ар кайсы тармактын адистери котормочулар менен биргелешип тыгыз иш алып барышса, которулган китептердин сапаттуу болушуна шарт түзүлөр эле. Себеби так илимдердин, табият илимдеринин ж.б. коомдук илимдердин терминдери, түшүнүктөрү ошол тармактагы адистер менен тыгыз байланышта иштөөнү талап кылат.

Адабияттар:

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). –Москва: Высшая школа, 1990.-253 б.
2. Паршин А. Теория и практика перевода. Электронная библиотека, 8-б. (кирүү 11.11.2016-ж.) [1].
3. Теория перевода (лекции). [youreng.narod. ru/teoper.html](http://youreng.narod.ru/teoper.html).(кирүү 11.11.2016-ж.)